

1000 София
Ул. Г.С. Раковски, № 159
Ет. 2, ап. 5; тел/факс 980 77 53
Национален демократически институт

Политическо участие на ромите в България

*Национален демократически институт за международни дейности на САЩ
(НДИ)*

*Проучвателна мисия
1-8 февруари 2003 г.*

Проектът е финансиран от Институт “Отворено общество”

Екип от експерти на НДИ
Джеймс Дентън, автор на доклада
Майкъл Браун
Майкъл Фарнуърт
Румян Русинов
Тони Ташев

Политическо участие на ромите в България

I. Въведение

Дискриминирано и маргинализирано вследствие на повсеместната бедност, социалните несгоди и характерната за много ромски общности физическа изолация, ромското население в Централна и Източна Европа е до голяма степен изключено от процесите на политически и икономически преход. Ако ромите искат да извоюват позиции, които да открият по-добри възможности за разрешаването на проблемите на тяхната общност, те трябва да участват по-активно в политическия живот на своите страни. И тъй като ромите нямат почти никакъв политически опит, е необходимо да бъдат разработени стратегии, насочени към преодоляването на вътрешните и външните бариери пред политическата им активност и пред изграждането на организирано ромско политическо ръководство.

През месец февруари и месец март 2003 г. Националният демократически институт на САЩ (НДИ) се нае да изследва и анализира политическите предизвикателства пред ромите и възможностите за насърчаване на тяхното политическо участие в три определени източноевропейски страни - България, Румъния и Словакия. Финансиран и осъществен съвместно с Институт "Отворено общество", проектът имаше за цел да доведе проблема за политическото участие на ромите до вниманието на съответните международни организации и да постави началото на разработването на стратегически модели, които да подпомогнат ромската общност в процеса на утвърждаване на нейното политическо участие, представителство и влияние. Въз основа на наблюденията, направени в трите страни, експертният екип на НДИ формулира заключенията и препоръките си в три отделни доклада. В настоящия доклад са представени резултатите от работата и срещите на екипа в България.

В продължение на два месеца експертният екип на НДИ посети България, Румъния и Словакия, за да се срещне с политически лидери и активисти от неправителствения сектор, както роми, така и не роми, с представители на централната и местна власт, с фигури, които формират общественото мнение и определят политическите решения в областта на ромските проблеми, с научни работници, журналисти, експерти в сферата на образованието, с ръководители на проекти, анализатори и обикновени граждани. Също така екипът се среща с представители на международни организации, които работят активно по въпросите на ромите. Експертните екипи прекараха по една седмица във всяка една от трите страни, като посетиха както столиците на България, Румъния и Словакия, така и други по-големи и по-малки градове, села и ромски квартали. В много случаи екипът се разделяше на две групи, за да могат участниците в него да разширят кръгзора и гледната си точка. Приложение 1 съдържа списък на срещите, проведени в България.

Във всяка една от посетените страни бяха сформирани различни експертни екипи, но основна група от трима експерти взе участие в екипите и в трите страни. Всеки един от тези експерти допринесе към работата на екипа със своя опит и знания в областта на човешките права, политическата организация и стратегия, демократизацията, ромските и регионални въпроси. В България, Румъния и Словакия към основната група се присъединяваха участници от съответната страна, включително и един уважаван ромски лидер, които споделиха своя опит, знания и умения. Принципът на сформирание на екипите имаше за цел да постави докладите за отделните страни в по-широк контекст, да създаде усещането за последователност и перспектива.

Експертният екип на НДИ беше в България от 1 февруари до 8 февруари 2003 г. Участниците в него посетиха София, също както и градовете Видин, Лом, Раковски и Сливен. В България към основните експерти Майкъл Браун, Джеймс Дентън, и Румян Русинов от българска страна се присъединиха Майкъл Фарнуърт, Тони Ташев, Севдалина Войнова и Лика Пищалова. *Приложение 2* съдържа кратки биографични справки на участниците в екипа за България.

II. Обща информация

Ромите в България са изправени пред множество социални, политически и икономически предизвикателства, които не им позволяват да се интегрират пълноценно в българското общество и да бъдат активна страна в политическия живот. Поради тази причина ромите участват недостатъчно в политиката на страната както в количествено, така и в качествено отношение.

Расовите предразсъдъци, бедността, ниското образование, мизерните условия на живот, високата престъпност, езиковата бариера, негативните стереотипи, както и други социални и икономически фактори, увеличават пропастта между правителството и етническите българи от една страна, и ромското население от друга страна, по отношение на възможностите за комуникация и провеждане на съответна политика, като разпалват взаимно недоверие. Тежките икономически условия в цялата страна и политическа система, която все още се бори с комунистическото наследство, правят още по-непреодолими препятствията пред представителите на ромската общност. Въпреки отделни опити от страна на правителството да работи в интерес на ромите, липсата на политическа воля като цяло води до неефективни подходи към разрешаването на ромските проблеми.

Икономическо състояние. Икономическото състояние на ромите в България се влошава разко в резултат от пост комунистическия преход. През 90те години равнището на безработица сред ромите достига драстични размери в сравнение със средното за страната. Според официални данни, през 1998 г. безработицата сред ромите е между 80% и 90%, докато средното равнище на безработица в България за същата година е 16%. Също така равнището на бедност сред ромите е изключително високо. Едно от последните проучвания на Световната Банка сочи, че през 1997 г. повече от 84% от представителите на ромското население са били принудени да живеят в изключителна бедност, докато през същата година равнището на бедност в национален мащаб е било 36%. Много често ромите не фигурират в официалните списъци на работниците в дадено предприятие, което намалява достъпа им до осигуровки и друг тип социални помощи. Две от основните причини за бедността сред ромското население са дискриминацията на работното място и ниските образователни равнища.

Здравно състояние. Данните за здравното състояние на ромите в България са оскъдни. Наличните доклади и информация обаче свидетелстват за съществени разлики между здравния статус на ромите и останалата част от българското население. Едно проучване показва, че само 1% от ромите живеят повече от 70 години, също както и че средно българите живеят с 15 години по-дълго от ромите¹. През последното десетилетие детската смъртност сред ромите е близо два пъти по-висока от тази сред останалата част от българското население. В резултат от ограниченият достъп до здравни услуги, бедността, недохранването, ниските образователни равнища, злоупотребата с тютюнопушене и наркотици, както и други социални фактори, много от ромските деца се раждат с увреждания. Проучванията показват, че ромското население е значително по-податливо на заболявания като туберкулоза, хепатит В, ХИВ/ СПИН.

Образователни равнища. Значително по-високите нива на неграмотност сред ромите са една от основните причини за тяхната неконкурентоспособност на пазара на труда. Незначителен е броят на ромите в България, които получават висше образование, както и на ромите, които заемат високи служебни постове. След промените през 1989 г. правителството до голяма степен запазва образователния модел, характерен за комунизма, по времето на който съществуват два вида училища за деца от ромски произход - така наречените "цигански училища" в ромските квартали, в които учат основно ромски деца, и училищата за деца с умствени увреждания, където ромски деца (обикновено без увреждания) съставляват основната част от учащите се. На практика и двата типа училища сегрегират ромите. От 1997 г. насам към общинските власти са отправяни молби за селективно въвеждане на изучаване на ромски език в училищата и за сформирани на групи от ромски деца, на които активно да се помага в изучаването на български език. Направени са някои положителни стъпки в областта на образованието, но все още не е намерено разрешение на образователните проблеми на ромите. Това се дължи главно на липсата на политическа воля, обща политика и непрекъснат дебат върху избора на най-правилния подход към разрешаване на образователните проблеми на малцинствата.

Политическо участие. В досегашния политически живот на страната политическото участие на ромите е потискано чрез конституционната забрана срещу формирането на политически партии на етническа и верска основа. Независимо от множеството нетърпящи отлагане социални и икономически проблеми на ромската общност, досега основните политически партии включват в политическите си платформи само определени ромски въпроси. Нито една от съществуващите ромски партии не успява да постигне съществени резултати в посока разрешаване на проблемите на ромите. Някои от основните партии включват в листите си кандидати от ромски произход, за да си осигурят гласовете на ромския електорат. Всяка една открито заявена позиция по ромските въпроси обаче в най-добрия случай е ограничавана, а в най-лошия, може да застраши политическите постове на онези, които са заявили готовността си да я отстояват.

Открито заявената позиция по ромските въпроси от страна на основните политически партии е в най-добрия случай ограничавана.

За да запълнят създалият се политическия вакуум, през последните 10 години в България се появяват много ромски и не ромски неправителствени организации (НПО), които работят в защита на правата на ромите. И въпреки че третият сектор е най-активен и постига най-големи успехи в битката за подобряване на условията на живот

¹ Проучването е проведено през май 2002 от фондация "Здравни проблеми на малцинствата"

на ромите в страната, според преобладаващото мнение усилията на много организации са обречени на провал поради липсата на ясно формулирани програми и съществуващата корупция.

Отговор от страна на правителството. Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество е създадена по идея на ромска коалиция, която се състои от множество ромски организации. По инициатива на същите тези организации впоследствие Рамковият документ е приет от правителството. Рамковата програма резюмира цялостна стратегия за период от 10 години, като очертава общ подход към многото проблеми и предизвикателства пред ромската общност в сферата на дискриминацията, икономическото развитие, здравеопазването, образованието, културата, медийното представяне, и равнопоставеността на половете, и предлага възможности за тяхното разрешаване.

Въпреки че предишното правителство на ОДС подписва Рамковия Документ през месец април 1999 г., то не предприема никакви действия за реалното му прилагане до края на мандата си през месец юни 2001 г. Нито предишното правителство, нито сегашният кабинет, оглавяван от Симеон Сакскобургготски, подкрепят конкретните мерки, изложени в Програмата, чиято стратегическа цел е “премахване на неравностойното третиране на ромите в българското общество.” Движението за права и свободи (партията, защитаваща интересите на турското малцинство в България) също така заявява своя ангажимент към Програмата, но не прави много от гледна точка на нейното реално изпълнение.

В Указания за интегриране на учениците от малцинствата, разработени от Министерството на образованието и науката през месец септември 2002 г., се казва, че системата на сегрегирани училища в ромските квартали трябва да бъде премахната. Разработването на тези Указания може да бъде възприето като знак, че правителството има намерение да осъществи една от основните цели на Рамковата програма, а именно десегрегацията на училищата в ромските гета. Също така настоящото правителство внася проект за Анти-дискриминационен закон, който все още не е приет. В Рамковия документ се предлага изработването на подобен проект за закон.

И все пак подписването на Документ, в който официално са изложени основните предизвикателства пред ромското население, и който извежда прераждането на дискриминацията като главен политически приоритет за ромите, е безспорно голямо постижение за ромската общност. За съжаление първоначалният тласък на това споразумение вече е изгубен, тъй като липсват усилия от страна на правителството за прилагане на конкретните мерки за изпълнението на Програмата. Като цяло комуникацията, която се заражда между ромската общност и политическите партии и организации, които привидно представляват интересите ѝ, е крехка и изпълнена с предизвикателства.

III. Основни заключения

A. Ромското население в България: численост и разнородност

Числеността, същността и разнородността на ромското население са от съществено значение както за определяне на степента на несъответстващо присъствие на ромите в политическия живот и управлението на страната, така и за изграждане на стратегии за пълноценното политическо интегриране на ромската общност.

Численост. В България, както в другите страни от Източна Европа, съществуват проблеми около установяването на точната численост на ромското население. В последното официално преброяване на населението от 2001 г. 370 000 души (или около 5% от цялото население на страната, което наброява близо 8 милиона) са се самоопределили като роми. Въпреки че екипът от експерти на НДИ не беше уведомен за официално оспорване на резултатите от последното преброяване, според много политици, представители на неправителствения сектор, ромски активисти, изследователи на ромския етнос и социолози, също както и според множество международни институции, тези официални данни представят ромското население в България като значително по-малобройно, отколкото то е всъщност. Според външни източници ромското население в страната наброява между 700 000 и 900 000² души – три пъти повече от официалните данни или близо 10 % от населението на страната. С оглед на 4 процентовата бариера за влизане в българския парламент, относителният дял на ромското население е от изключително значение, когато се разисква разработването на стратегии за увеличаване на политическото участие на ромите, особено стратегии, приложими на национално равнище.

Според настоящия доклад обаче факторите, които възпрепятстват точното преброяване на ромите в България, носят послание много по-важно от онова какъв е всъщност действителният брой на ромското население.

Политическа и етническа идентичност. Драстичните мащаби на безработицата сред ромите, ниските образователни равнища, както и ограниченият достъп на преброителите до по-бедните ромски квартали, могат да бъдат разглеждани като пречки в установяването на точната численост на ромите. Изглежда, обаче, че много ромски лидери отдават неточностите в преброяването главно на недокументираната, но добре позната практика, при която много роми отричат етническата си принадлежност, за да избегнат срама, че заемат най-ниското стъпало в обществената йерархия. Оказва се, че дори граждани, които посочват ромския език като майчен език, не се самоопределят като роми в преброяванията.

Според защитниците на горната теза по-добре образованите, устроилите се в градовете и финансово успели роми – също както и ромите от смесени бракове – много често се идентифицират като българи, като турци, или като представители на някой от другите малцинствени етноси в България. Тази практика води до неточности в изчисляването на броя на ромското население, омоловажава идентичността на ромите и развива политическия им облик. Въпреки твърдението, че много роми отричат етническата си принадлежност, защото смятат, че са се асимилирали в българското общество, общоприето е схващането, че много от ромите се идентифицират с други етнически групи, за да подобрят представата за себе си и да увеличат възможностите си за постигане на по-добро социално положение.

В същото време други религиозни, етнически, културни и географски фактори оказват влияние при определянето на националната принадлежност на ромите. Информирани български политици и ромски лидери, например, предполагат, че някъде около 200 000 роми, които живеят в югоизточната част на България – регионът с най-висока концентрация на турско население – се самоопределят като етнически турци. Турското

---

² Според данни в книгата на Жан Пиер Лижуа *Роми, цигани, пътници* ромското население в България наброява между 700 000 и 800 000 души. Според данни на Обединените нации, в страната има приблизително 900 000 души.

малцинство е най-голямото и влиятелно малцинство в България. Според преброяването от 2001 г. то наброява население от около 747 000 души. Ромите се идентифицират с турското малцинство отчасти защото някои от тях се чувстват асимилирани, но също така и защото ги привлича по-високия социално-икономически и политически статус на турското малцинство. Трябва да бъде отбелязано също така, че много от ромите в региона изповядват исляма. В този случай е логично да се предположи, че ромите мюсюлмани се идентифицират като турци, защото се чувстват по-силно обвързани с мюсюлманската вяра, отколкото с ромския етнос.

Разнородност и разделение. От векове ромите споделят общ етнос, история и култура. През дългогодишната си история те са били жертва на високи равнища на бедност, дискриминация, зависимост и безработица. Въпреки това на базата на проведените срещи екипът на НДИ установи, че в политически контекст ромите не споделят обща цел, обща ромска групова или етническа идентичност. В една демократична страна подобна демобилизация в рамките на дадено малцинство оказва негативно влияние върху неговото политическо представителство, ограничава възможностите му да прокарва обществени програми, които да увеличат шансовете на ромската общност в сферата на образованието и заетостта, както и да подобряват качеството на живот на ромите.

Много е писано за отколешните разделения на ромското население. Екипът на НДИ многократно попадеше на разкази за политически и бизнес противоборства, фамилни разпри, подклаждани от самоопределили се лидери, които не позволяват на ромската общност да обедини усилията си около една обща цел, идентичност и визия. Допълнителните различия в езика, начините за препитание, образованието, също като и социоекономическия статус, очакванията за бъдещето и самооценката още повече задълбочават тази фрагментация.

Ромите участват в политическия живот по-активно в областните центрове и по-големи градове, където хората водят по-напрегнат живот. Според избирателните списъци и различни доклади (вж. *Регионален доклад за човешкото развитие по ПРООН, 2002 г.*), ромите виждат своите политически интереси най-добре представени на местно равнище. Но въпреки заявената ангажираност, екипът от експерти на НДИ не откри признаци за организирано, ефективно и пълноценно политическо участие.

Географско разположение и разпокъсаност. През последните години географските фактори са оказали допълнителен натиск върху социалната тъкан на ромската общност по начини, които биха могли да дадат насоки за разработване на стратегии за насърчаване на ромското политическо участие и влияние. За разлика от етническите турци, чието многобройно и стабилно малцинство населява главно югоизточна България - където се радва на доминиращо социално, политическо и културно присъствие, по-малобройното ромско население е разпръснато, равномерно или не, из територията на цялата страна.

Въпреки че в исторически план ромите са водили номадски начин на живот и са населявали предимно селските райони, през последните десетилетия и особено по времето на комунизма много от тях се заселват в градските центрове. Като резултат от краха на плановата икономика в България много от по-ниско квалифицирани и поради тази причина по-трудно адаптивни представители на ромската общност губят работата си в градовете (много от тези роми работят на строителни обекти) и нямат възможност да намерят друг начин за препитание. Изправени пред безработицата и увеличаващите

се цени на стоките, хиляди роми трябва, заедно със семействата си, да изоставят домовете си и да се заселят извън големите градове, в бедните райони на страната, където животът е значително по-евтин. Това сравнително скорошно преселване става причина хиляди роми да прекъснат дългогодишните връзки помежду си, то прави комуникацията и координирането на усилията им много по-трудни и развива потенциалното политическо влияние на ромската общност.

Наред с призивите за правителствена и международна помощ, е необходимо ромите да осъзнаят, че те могат и трябва да подхождат към разрешаването на основните проблеми на своята общност чрез инициативи за взаимопомощ.

Политическа ориентация и зависимост.

Въпреки, че са неразвити, издават недостатъчна информираност и вероятно са необосновани, политическите възгледи на ромската общност гравитират към центъра и лявото пространство, като акцентът е поставен върху силната изпълнителна власт. Не е изненадващо, че тази политическа ориентация

е характерна за по-възрастните представители на ромското население, както и за по-бедните роми и онези, които живеят в селата – всички те изпитват носталгия по времето, когато според тях правителството се е грижело за обезпечаване на материалните им нужди. По-младите и образовани роми, също както и онези, които живеят в градовете смятат, че тоталитарната система е приковала много роми към порочния кръг на зависимостта и бедността. Според повечето експерти в България, между 70% и 80% от ромите обикновено подкрепят модела, според който държавата се грижи за хората “от люлка до гроб”, но само като модел, а не като идеология.

Намесата и подкрепата на правителството са необходими, за да бъдат разрешени проблемите с институционализираната бедност, дискриминацията и социалните несгоди на ромите. Наред с призивите за правителствена и международна помощ обаче, е необходимо ромите да осъзнаят, че те могат и трябва да подхождат към разрешаването на основните проблеми на своята общност чрез инициативи за взаимопомощ, които са от съществено значение за насърчаване на политическото им участие.

Б. Политически опит на ромите

Преди последните парламентарни избори в България през месец юни 2001 г. осем ромски партии сформират коалиция, наречена “Свободна България”. Тази коалиция не успява да преодолее 4% бариера на национално ниво и поради тази причина нито един от ромските кандидати, издигнати от коалицията, не успява да влезе в парламента. Всъщност “Свободна България” печели по-малко от 1% от гласовете при 70% електорална активност на ромското население, или 400 000 гласоподаватели според данните на ПРООН, което отговаря на приблизително 8-10% от имащите право на глас в страната.

Неуспехът на ромските партии да привлекат гласовете на ромите е достатъчно доказателство, че ромите не винаги гласуват като едно цяло, и че гласоподавателите от ромски произход не подкрепят политическите партии и кандидатите, които претендират, че ги представляват. Липсата на връзка между ромските лидери, особено на национално ниво, и техните предполагаеми избиратели, говори достатъчно ясно за липсата на цел и последователност в политическия живот на ромското население. Липсата на комуникация между ромските политици и техния електорат беше многократно и еднозначно потвърдена от множеството коментари, направени от роми и не роми пред екипа на НДИ из цяла България. Липсата на общуване също така отразява

и всеобщото безсилие на българската политическа система, в рамките на която избирателите от не ромски произход също се чувстват отчуждени от онези, които ги представляват политически.

Ромски политически партии и ромски политически лидери. В България съществуват дузина ромски политически партии и движения. Нито една от тези политически формации не се ръководи от определени политически и философски принципи или ценности. Нито една от тях не е участвала в изборите през 2001 г. с политическа платформа. Не се наблюдава идеологическа, организационна или функционална сплотеност между тях.

Измежду малцината местни ромски кандидати, които са заемали изборни постове, почти никой не е преизбран.

Екипът от експерти на НДИ не видя нищо, което да опровергае преобладаващото мнение, че ромските политически партии са слаби и че им липсва основен организационен капацитет. Без почти никакво изключение тези партии изглежда съществуват главно, за да издигат тесните интереси на партийните лидери. В много случаи тези интереси са свързани с фамилияния бизнес, а не с реалните нужди на ромската общност. Един от ромите, които участваха в срещите с екипа на НДИ, отбеляза, че “ромските лидери виждат в политиката начин за изкарване на прехрана”, а друг бързо добави: “Да, наистина в политиката бедните хора забогатяват.”

Политическата активност на ромите е по-динамична на местно, отколкото на национално равнище. Но дори и на местно равнище ромската политика е недоразвита и следва личните интереси на малцината неформални ромски лидери. Една жена от ромски произход сподели, че е участвала във всички местни кампании във Видин от 1989 г. насам, но че каквото и да се случи, в края на краищата “ромите са манипулирани от малко на брой лидери за незначителна сума пари.”

По думите на повечето участници в срещите ромите имат все по-голямо влияние в местната политика. И все пак измежду сравнително малкото ромски кандидати, заемали изборни постове, почти никой не е избран за втори път. Това е обща тенденция, характерна за лидерите от не-ромски произход от много части на региона, и потвърждава мнението, че веднъж избрани, ромските лидери, също както и техните колеги не-роми, не са добре подготвени да управляват. И наистина, след като се срещна с близо 200 политици, НПО активисти и обикновени граждани от ромски и не ромски произход, екипът на НДИ достигна до извода, че като цяло ромските лидери – с може би няколко изключения, разпръснати из различни ромски общности в страната – са неквалифицирани, неопитни и раздвоени. На основата на резултатите от изборите през 2001 г., също както и на основата а на установеното съгласие между участниците в срещите, експертният екип направи заключението, че ромските политици и представляваните от тях формации са загубили доверието на ромската общност във всяко едно отношение и поради тази причина тя ги е изоставила.

Нагласи и разбирания на ромите.

Наред със съществуващото отчуждение, експертният екип на НДИ откри, че ромската общност се чувства предадена от управлението в София. От общо 100 запитани местни активисти

Един участниците от ромски произход представи с няколко думи преобладаващите нагласи: “Никой не представлява интересите на ромите в София. Политиците идват при нас преди избори, когато се нуждаят от гласовете ни. НПО активистите ни търсят, когато кандидатстват за финансиране. След това не виждаме нито едните, нито другите.”

нито един не успя да назове името на политическа фигура, която според него/нея представлява интересите му/й в София. Очевидната незаинтересованост и непочтенност на политическите лидери, липсата на ясна и последователна политика, както и сигналите за корупция и неизпълнените обещания водят до един обезверен ромски електорат, изоставен в състояние на политически безпорядък.

Гореспоменатите нагласи се долавят най-добре в отговора на въпроса, зададен на всички участници, с които се срещна експертния екип на НДИ по време на седемдневното си посещение в страната. Въпросът беше: “Коя политическа партия, група или лидер най-добре представляват интересите на ромската общност?” С изключение на един местен лидер от Лом, който назова някаква неправителствена организация, всички други роми отговаряха със съчетание от неловка усмивка, свиване на рамене, поклащане на глава и една и съща дума – “никой.”

Ако това отразява една обща тенденция сред не ромския електорат в България – и може би на Балканите – влиянието и интензитетът на това гражданско недоволство е значително по-ясно изразено сред лишените от избирателни права роми.

Семейни доходи и политика. Изследванията показват, че чувството на обща идентичност и цел е много силно развито в рамките на ромското семейство, и че фамилените интереси и лоялност изпълняват ролята на обединяващата сила в общността. По време на пребиваването си в трите страни екипът на НДИ установи, че семейните връзки стоят в центъра на ромските политическите интереси, структури и дейности – понякога дори и в рамките на неправителствения сектор.

Границите между политическите и бизнес интереси са размити до степен, в която изобщо не се прави разлика между тях. Всичко това води до една клан-ориентирана политическа структура, която се основава на стремежа за прокарване на определени семейни финансови интереси, а не на отстояването на философски/политически ценности и съответна програма, насочена към общото благо на ромската общност. Властта в рамките на политическите структури е насочена от върха надолу. Рядко политическата легитимност се основава на гласовете на електората.

Опит в организирането на предизборни кампании. На базата на проведените срещи, наличните проучвания и отразяването в медиите, екипът на НДИ достигна до заключението, че предизборната кампания на ромските партии за изборите през 2001 г. е била проведена на първично ниво. Нито коалиция “Свободна България”, нито някоя от останалите ромски партии са подготвили и представили платформа или програма. С някои изключения на местно равнище, не са били провеждани организирани или *ad hoc* обучения на избирателите, нито кампании за повишаване на избирателната активност. Според всички сведения “усилията” в предизборната кампания 2001 г. са се състояли главно в агитация на избирателите да гласуват, съпроводена от раздаване на безплатен алкохол, пари и т.н – все практики, характерни за по-бедните, по-зле организирани, необразовани и лесно манипулируеми общности по света.

Политическа и организационна инфраструктура. Ромските политически организации нямат добре изградена инфраструктура с изключение на няколко разпръснати по места партийни лидери и активисти, които нямат достатъчно влияние нито в рамките на ромската общност, нито сред официалните кръгове. Оскъдни са функционалните и структурни връзки между партийните лидери на национално равнище и местните ромски общности. Съществуват малко на брой мрежи, изградени от НПО сектора,

които обикновено работят върху един единствен проблем и имат регионални партньори в много градове

Основни политически партии. (Национално движение Симеон II, Съюз на демократичните сили, Българска социалистическа партия, Движение за права и свободи³). Въпреки че ромите, с които екипът на НДИ се среща в България не одобряваха нанълно основните политически партии и техните лидери, отношението им към тях беше по-малко критично отколкото отношението им към ромските партии и тяхното ръководство. Това може би обяснява защо на изборите през 2001 г. Коалиция “Свободна България”, обединяваща осем ромски партии, получава много по-малко ромски гласове от няколкото основни политически партии.

На практика нито един от двамата депутати от ромски произход в настоящия парламент, не е избран с гласовете, дадени в подкрепа на ромска партия. Александър Филипов е избран от листата на управляващата партия – Национално движение Симеон II (НДСВ), а Тома Томов е избран от листата Коалиция “За България”, която се намира в лявото политическо пространство и в момента е част от опозицията.

И все пак като цяло отношението на ромите към основните политически партии е негативно. Най-често ромите, които участваха в срещите с експертния екип на НДИ, изразяваха недоволството си от факта, че основните политически партии нехаят за проблемите на ромската общност. Един от тях каза, че “партиите изразяват символична заинтересованост и представят символични програми преди избори, когато избухне гражданско неподчинение, или когато международната общност окаже натиск върху тях.” Много често се чуваха обвинения, че основните политически партии манипулират избирателите от ромски произход по време на предизборни кампании.

В процеса на дискусията освен това се оказа, че при така нареченото “манипулиране” някои ромските политици договарят гласове и подкрепа за основните политически партии, ръководени от личната си облага. Известен ромски активист, например, потвърди пред екипа на НДИ, че БСП е “купила” двама от основните играчи под шапката на ромската коалиция два месеца преди изборите през 2001 г. като им е предложила значителна част от лоялния към левицата ромски електорат. Ромското население неизменно тълкува подобни “сделки” като акт на предателство и продажност от страна на ромски лидери за сметка на интересите на ромската общност.

Общественият имидж на ромите и основните медии. Както вече беше споменато в настоящия доклад, като цяло се счита, че ромите са обществената група, която заема най-ниското стъпало в социалната йерархия. Според твърденията както на роми, така и на не-роми, националните и местни медии допринасят за утвърждаването на този имидж чрез безкраен поток от предвидимо негативни материали, които поставят акцент върху социално икономическите проблеми на ромската общност и безредицата, която цари в политическия ѝ живот. Разкази за престъпност, корупция и зависимост сред ромите, също както и данни за непрекъснато увеличаващия се брой на извънбрачно родените деца от ромски произход – все реално съществуващи проблеми – преобладават в пресата и електронните медии. , които много рядко представят ромите в положителна светлина.

---

³ Това се четрите основни партии в България, всяка една от които е представена в парламента.

От онова, което екипът то експерти на НДИ успя да научи, има само една журналистка от ромски произход, която води сутрешно телевизионно шоу, излъчвано по една от националните телевизии в България. Почти няма редактори, продуценти, репортери, научни работници, асистенти, или стажанти от ромски произход, които да работят за пресата или електронните медии. Много малко от ромите са обучени добре и са готови да работят в редакциите на някои от основните медии.

В. Възможности и преимущества

С оглед на разработването на стратегии за по-активното им участие в политическия живот на страната, ромите трябва да се възползват от всички възможности и преимущества, които могат да бъдат мобилизирани за постигането на техните цели. На този етап, например, в България са на дневен ред няколко важни теми и събития, а също така съществува наличен, макар и за момента скрит, потенциал в рамките на ромската общност. Всичко това би могло да намери своето място в разработването на стратегии за насърчаване на политическото участие на ромите. Ето някои от преимуществата и открояващите се възможности пред ромската общност:

- Парламентът и правителството са в процес на обсъждане на съществени промени в настоящата пропорционална изборителна система в България както на национално, така и на местно равнище. Въпреки че за момента този дебат не е на дневен ред, една реформа в изборителната система, особено на местно равнище, може да доведе до смесена изборителна система на пропорционално и мажоритарно представителство, която пък от своя страна да позволи обмислянето на мерки за пряко представителство в населени места с преобладаващо ромско население. Подобна реформа би увеличила значително шансовете за представителство на ромите в местната власт. Изборителна система на национално равнище, която позволява преференциален вот, може да доведе до избирането на кандидати от ромски произход, които по правило заемат последните места в изборителните листи.
- В България има повече от 200 неправителствени организации, които работят по проблемите на ромите и организират анти-дискриминационни инициативи, както и инициативи за овластяване, застъпничество, мониторинг. Всички тези дейности са насочени към увеличаване на достъпа на ромите до образование, работни места, политическо участие, здравни и правни услуги и т.н. По-голямата част от младите, опитни, образовани, обвързани с международни програми и мотивирани ромски мениджъри и лидери работят в неправителствени организации. Третият сектор привлича младите хора, защото от една страна предоставя поле за прокаране на ромската кауза, а от друга страна осигурява финансова стабилност, както и възможности за обучение и пътуване, които повечето хора трудно могат да си позволят.
- В малко на брой градове и общини, където ромската общност съставлява значителна част от местното население, нивата на ромско политическо участие са по-високи и се наблюдават наченки на политическо развитие и зараждаща се инфраструктура. В Лом, където ромите наброяват половината от населението на града, екипът от експерти на НДИ се среща с впечатляващи лидери на неправителствени организации и политически активисти от ромски произход, които изглежда притежаваха необходимия опит в сферата на управлението, адресирането на проблеми и разработването на послания, също както и в

областта на политическата организация и избирателната политика. По-големите и по-малки градове с по-висока концентрация на гласоподаватели от ромски произход са идеалните места за създаване, разработване и прокарване на програми за увеличаване на нивото и качеството на политическата активност на ромите.

- *Рамкова програма за равноправното интегриране на ромите в българското общество*, за която вече говорихме, не просто демонстрира възможностите за потенциалното влияние на една напълно мобилизирана НПО общност, решена да постигне общи цели. Рамковата програма също така предоставя стандарт, според който правителството може да бъде държано отговорно. В програмата се казва, че “групи от експерти и общественици ще разработят механизмите и стъпките за осъществяване на основните принципи на Рамковата програма.” Националният съвет по етническите и демографските въпроси е наточил Ромския парламент със задачата да състави План за действие, който да осигури по-нататъшното изпълнение на Програмата (Ромският парламент има правния статус на неправителствена организация и получава финансиране от правителството⁴). По програмата ФАР на Европейския Съюз са били отпуснати \$150 000 за провеждането на социологически проучвания, които да определят нуждите на ромската общност. Екипът от експерти на НДИ също така научи, че се очаква по същата програма да бъдат отпуснати още 8 милиона евро за изпълнение на Плана за действие веднага след като той бъде изготвен.
- Няколко международни институции, представлявани от посолства, многостранни правителствени/ финансови организации, също както и неправителствени организации/ фондации, проявяват жив интерес към проблемите на ромите и са готови да подкрепят усилията, насочени към подобряване на техния икономически, социален, политически и културен живот. С оглед задоволяване на неотложните нужди на ромите, както и на последствията за разширяването и икономическата стабилност на Европа, до които би довел евентуален неуспех на подобно начинание, е подходящо към каузата на ромите да бъдат привлечени и други външни организации. Бъдещото членство на България в Европейския съюз ще зависи в частност и от това до каква степен държавата е способна да отговори на определени критерии, свързани с подобряване на икономическото състояние, образованието, обучението, жилищните условия и здравеопазването на ромската общност.
- Нито един от двамата депутати от ромски произход в настоящия парламент на България, Александър Филипов и Тома Томов, не е избран от листата на някоя от ромските партии. Екипът от експерти от НДИ се срещна с г-н Филипов, адвокат и член на НДСВ, който представи своето виждане за политическия живот на ромите и разказа накратко за опита, който е натрупал, докато е работил по ромските въпроси към Националното движение за социална политика.

---

⁴ Участниците в Ромския парламент не се избират, и нямат статуса на “ромски представители”, ако бъдат избрани на някакъв пост. Ромският парламент е сформиран от лидерите на ромските неправителствени организации в страната. Официално, Ромският парламент изпълнява консултантски функции – той консултира Националният съвет по етническите и демографски въпроси, който до настоящия момент е единствената правителствена структура, която се занимава с проблемите на ромите. Членовете на Ромския парламент се оплакват, че техният парламент не участва адекватно в процеса на взимане на решения към Националния съвет по етническите и демографски въпроси. Самият съвет има символични правомощия и изпълнява консултантски функции към правителството.

Екипът на НДИ беше впечатлен от анализа на ромската политическа култура на г-н Филип, от точната му преценка за това от какво точно се нуждае ромската общност, също както и от заявената готовност да работи по въпросите на ромите.

- Безспорно, особено на национално ниво, ромските граждани осъзнават, че политическите им структури и лидери са слаби. Те са нетърпеливи да придобият политическите и организационни умения, които да им предоставят възможността да изградят подходящите структури и да заменят настоящото ръководство. По отношение на традиционните ромски лидери един анализатор направи наблюдението, че “Старата гвардия вече е загубила своята изключителност. Днес навсякъде вратите са отворени.”

V. Цели, ръководни принципи и препоръки

Настоящият доклад има за цел да препоръча стратегии, които биха могли да се включат в разработен от ромите План за увеличаване на политическото им участие и влияние в България. С оглед на всичко това, екипът от експерти на НДИ препоръчва да бъде създадена Инициатива за ромско политическо участие. Инициативата ще има за цел да развие човешкия потенциал, политическите традиции и организационната инфраструктура – от съществено значение за мотивирането, обучението и мобилизирането на “ромски електорат”, който да представлява интересите на ромската общност.

1. Цели. Екипът от експерти на НДИ препоръчва Инициативата за ромско политическо участие да си постави четири основни дългосрочни цели:

Изграждане на кадър от политически лидери, мениджъри и активисти с необходимата квалификация и подготовка за организиране на политически дейности и водене на кампании и не на последно място подготвени да управляват.

Един ромски лидер в София сподели следното пред екипа на НДИ: “през 1991 г., след разпада на комунстическия режим, турската общност се сплоти и взе решението да влезе в политиката и да подготви политически активисти. Ромите, от друга страна, решиха да създадат неправителствени организации и НПО активисти. Сега ние трябва да навакваме.” Друг ромски лидер добави: “Ние открихме, че в неправителствения сектор ние сме тези, които могат да *упражняват контрол и да дават съвети*. В управлението на страната обаче други са тези, които *избират и решават*.”

Екипът на НДИ се срещна с изключително талантиливи, уверени и красноречиви млади ромски активисти. Повечето от тях взеха участие в срещите в София и всички, без изключение, работеха за неправителствения сектор. Като част от стратегията за увеличаване на ромската политическа активност и влияние от съществена важност е да бъдат ангажирани и обучени именно такива политически активисти. Измежду тези млади хора впоследствие ще бъдат отсяти бъдещите кандидати, организатори на кампании, активисти и експерти, които да дадат своя принос в разработването на платформи и послания за кампании, предложени на мобилизирания електорат.

В края на всяка една от срещите, които екипът на НДИ проведе по време на мисиите си в съответните страни, на всеки един от участниците беше зададен въпроса “Коя е най-важната препоръка, която екипът би трябвало да включи в доклада?” Измежду близо

двестата интервюирани българи около 70% дадоха отговора “обучение за изграждане на капацитет.” Екипът на НДИ напълно се съгласява с тази препоръка.

Изграждане на традиции, структури и механизми, които ще улеснят и насърчат диалога в рамките на общността и ще предоставят възможности за обучение с цел създаване на добре информиран ромски електорат и последователна ромска политическа култура. Политическият живот на ромите се характеризира главно с липсата на комуникация между така наречените ромски политически лидери и избирателите, които те твърдят, че представляват. Тази празнина трябва да бъде запълнена чрез изграждането на традиции, структури и механизми, които да прокарат мост между ромските лидери и ромската общност. Всичко казано по-горе може да бъде осъществено по различни начини, но на базата на общите наблюдения на експертния екип на НДИ в настоящия доклад са изброени някои предложения, които отговарят на конкретните нужди на ромите в България:

Срещи на местната администрация с гражданите. Организирането на редовни срещи, които предразполагат открит, двустранен диалог между общността и нейните избрани (и не избрани) ромски и (не ромски) лидери, ще послужат като едно добро начало. В навечерието на местните избори през месец октомври 2003 г., например, граждански сдружения биха могли да организират редица образователни форуми, както за да информират обществеността, така и за да представят на гражданите новите ромски политически активисти и кандидати, за които говорихме по-горе.

Нова политическа партия? С оглед на разпокъсаната и разединена политическа обстановка, липсата на капацитет и негативния обществения имидж на ромите, екипът от експерти на НДИ счита, че на този етап създаването на ромска политическа партия е в най-добрия случай преждевременно и не трябва да бъде приоритет. В момента условията са неблагоприятни и екипът на НДИ се опасява, че подобно начинание няма да успее и ще доведе след себе си ново съперничество и разделение сред младото поколение, като отново върне развитието на ромското движение с години назад.

Като цяло всички партии в региона трябва да бъдат по-здравостъпили на политическа идеология и по-малко обвързани с етнически или други интереси. Движението за права и свободи, например, прави опити да надскочи етикета “Турска партия”, за да привлече подкрепата и на другите етнически групи в страната.

От тази гледна точка екипът на НДИ препоръчва като начало ромите да изградят сред редиците си политическо ръководство и организационен капацитет, също както и функционираща политическа инфраструктура и политическа култура. След като се увеличи политическият капацитет и се разрастне ромския електорат, и след като новите ромски политически лидери пожънат успех в кампании и в управлението, а може би и с приемането на промените в избирателния закон, ще дойде времето настоящата стратегия да бъде преосмислена.

Ромска група в парламента. Дватамата депутати от ромски произход в настоящия парламент са избрани от листите на основните политически партии. Екипът на НДИ препоръчва да бъде осъществен контакт с един от двамата, или с двамата депутати, за да бъдат обсъдени възможни начини за сътрудничество. Едно

конкретно предложение, например, би могло да бъде създаването на ромска парламентарна група или комисия, състояща се от 20 до 30 депутати, включително и от представители от не-ромски произход. Подобна група или комисия би могла да изпълнява функциите на постоянен или временен орган, който да представлява и защитава интересите на ромите, като едновременно с това осигурява така необходимата връзка между парламента и ромското население.

В допълнение, НДИ препоръчва депутатите от ромски и не ромски произход да използват методите за регионално сътрудничество и установения опит, за да придадат на начинанието регионален характер и да насърчат изграждането на мрежи. Народните представители могат да създадат “най-добри практики” за подобряване условията на живот на ромите в техните избирателни райони. Подобна обмяна на опит може да бъде свързана с определен проблем от съществена важност за ромите във всяка една от страните, като например десегрегацията на училищата.

Включване на проблемите на ромите в обществения дневен ред и разрастване на ромския електорат с цел подобряване на ромското политическо представителство както в количествено, така и в качествено отношение, и достигането на онази критична маса, която е необходима, за да бъдат постигнати целите на общността в сферата на обществената политика. Екипът на НДИ вярва, че предизвикателствата пред ромите са предизвикателства, пред които е изправена цялата страна, и че проблемите на ромите трябва да бъдат развивани и артикулирани в рамките на държавната политика, когато това е възможно. Екипът на НДИ също така достигна до заключението, че ромските лидери трябва да се стремят към включване в политиката не като “ромски кандидати”, а като кандидати с добре дефинирана политическа идеология и платформа (напр. социалдемократи, християндемократи, либерали), които освен всичко друго са и роми.

Екипът на НДИ е убеден, че един подобен плуралистичен подход, основан на съвместна работа с основните политически партии, ще изведе чувството за обща национална цел и идентичност (включително и на ромското население) до едно по-високо равнище. Екипът също така вярва, че подобен подход ще събуди положителни емоции у гражданите и в дългосрочен план ще спомогне за разрешаване на конфликтите между различните етнически групи в страната, за подобряване на имиджа на изолираното ромско население и за избягване на очакваните граждански протести, които плашат толкова много българи.

Екипът на НДИ е убеден, че един плуралистичен подход ще бъде от полза за ромите, тъй като той ще спомогне за консолидирането на мнението на по-прогресивните роми, особено онези, които са помлади, живеят в градовете и имат образование.

НДИ разбира сложността на проблема, също както и че поддържаните с векове “анти-цигански” настроения продължават да съществуват и днес. Следователно, че на препоръките, изведени в този доклад, трябва да се гледа само като на първа стъпка в изработването на стратегия за преодоляване на съществуващите препятствия – не на последно място сред които са нагласите както на мнозинството, така и на малцинствените групи. Включването на ромските въпроси в обществения дневен ред и приобщаването на ромите, които отричат етническата си принадлежност, към ромската кауза, ще отнеме не години, а десетилетия. Но за да може този потенциал да бъде развит докрай, ще са необходими и усилия, насочени към населението от не-ромски произход.

Ролята на основните политически партии. Като цяло, основните политически партии обединяват и представляват интересите на обществото и предоставят структура за политическо участие. Тези партии обучават политически лидери, които впоследствие поемат някаква роля в управлението на страната. Като съперници на изборите основните политически партии или поемат управлението, или изпълняват функциите на опозиция, която има пряко влияние върху действията на правителството. Следователно, за да упражняваш политическа власт, трябва да участваш в политическа партия.

С оглед на ключовата роля, която изпълняват в политическия живот на страната, и тяхната собствена нужда от развитие, основните политически партии са важни за политическото участие на ромите, но в същото време не са достатъчно подготвени, за да се натоварят с разрешаването на този проблем. Без съмнение политическите партии в България все още работят в посока на своето модернизиране. Те не правят почти нищо, за да се съобразят с политическите интереси на ромското население в дългосрочните си политически платформи; много малко от тях се отнасят към ромите като към свои потенциални членове, които могат да бъдат интегрирани в партийните структури, или като към гласоподаватели, чиито искания наистина трябва да бъдат чути; още по малко са партиите, които номинират роми за свои кандидати и ги поставят на равно с останалите кандидати от не-ромски произход. Някои политически партии прибегват до купуване на гласовете и други непочтени практики, за да си осигурят гласовете на ромския електорат. Малцина партийни лидери осъзнават нуждата и ползата от приобщаване на ромите към тяхната партия като поддръжници, членове или избрани представители. Много от тези лидери са обезпокоени от негативните политически асоциации, които предизвиква ромското население.

Както беше отбелязано по-горе, екипът на НДИ стана свидетел на една неизменна и поразителна реакция от страна на повечето политически партии, когато им беше предложено да поемат ангажимент към ромската общност. В контекста на увеличаване на политическото участие на ромите трябва да настъпят промени в поведението на политическите партии. Необходимо е партийните лидери да утвърдят политическия и обществен имидж на ромската общност във функциите си на министри, народни представители, кметове, и високопоставени партийни функционери. От тези хора зависи да насърчат, подкрепят, и приветстват онези роми, които искат да проявят активност в политическия процес. За да могат ромите да увеличат нивото на политическото си участие, трябва партиите да поставят основите на диалога с ромските политически и граждански групи и да се придържат неотменно към подобна комуникация, за да могат интересите и нуждите на ромската общност да бъдат разбрани и представлявани на ниво взимане на решения. Може би подобни съвети са валидни и за политическите партии във вече установените европейски демокрации.

Проучване на общественото мнение. Макар и полезна като илюстрация на някои важни проблеми, откъслечната информацията, представена на екипа на НДИ, влиза в противоречие с очевидния недостиг на методологически изследвания върху нагласите на ромите относно политическото им участие и представителство. Според екипа на НДИ, изследванията на общественото мнение под формата на проучвания и фокус групи са важна и подходяща

първоначална стъпка към изграждането на стратегии за увеличаване на политическата активност на ромите. Основните политически партии, също както и самите роми, трябва да изградят една по-добра представа за настроеността в ромските общности и за факторите, които мотивират или възпират ромите да гласуват, да се кандидатира за различни постове, да поддържат различни политически модели. Правителствата и организациите за международно развитие биха имали значителна полза от структурирано документиране и анализ на нагласите и вижданията на ромите върху социални и икономически въпроси, както и върху проблеми, свързани с правата на човека.

Утвърждаване на идентичността, обществения имидж и самочувствието на ромите чрез извоюване на мястото им в политическия живот; разработване на програмна политика, медийно представяне, обучение и интеграция, въвеждане на проекти за взаимопомощ, привличане на високопоставени политически кандидати от ромски произход.

На политическата сцена. Имиджът на ромите ще се подобри, когато ново поколение от млади, прогресивни и красноречиви ромски лидери представи добре обмислени програми в областта на социалната политика, които дефинират ромските интереси и ги свързват с интересите на България, като по този начин ги правят сродни и за голяма част от не-ромското население. Трябва да се осигури обучение за развитието на нова класа ромски политици, които притежават необходимите умения за воденето на политически кампании. Макар нуждата да не е чак толкова явна, обучението трябва да помогне на ромите и в техните усилия да си поставят реалистични, практични и постижими цели, особено на местно ниво. Платформите трябва да бъдат разработени така, че да обединяват и мобилизират ромския вот около обозрими цели – като например построяването или ремонта на път, подобряване на санитарно-хигиенните условия, осигуряване на професионално обучение или осигуряването на нови книги за местните училища. В допълнение, проектите и темите на кампаниите трябва да бъдат представени така, че да достигат и до представителите на не-ромската общност. Това ще доведе до подобряване на ромския имидж – също както и до разрастване на общността и увеличаване на шансовете за изпълнение на платформата.

Кандидати за възлови постове. НДИ препоръчва уважавани и представителни българи от ромски произход да бъдат номинирани да се кандидатира за възлови постове, като например за кмет на София или кмет на някой от другите големи градове с висок процент ромско население. Въпреки многото неизвестни, подобни кандидатури могат да бъдат използвани, за да се подобри обществения образ на ромите, да се популяризират ромските въпроси, да се създаде обща цел и да се покаже, че проблемите на ромите са проблеми на България.

Кандидатът може да е представител на академичната общност, да идва от културните и литературни среди, да е работил в неправителствения сектор, или да се е занимавал с политика. След като му се окаже техническа и професионална помощ, този кандидат трябва да представи платформа, която да поставя акцент върху нуждите на ромите и да представя ромската общност в положителна светлина. Дори кандидатът да не победи, неговата кандидатура ще послужи за подобряване на имиджа и самочувствието на ромите и ще възроди чувството им за гордост, достойнство и обща идентичност.

С оглед на културните препятствия пред ромите настоящата обстановка не би могла да гарантира впечатляващи победи за кандидати от ромски произход на предстоящите местни и парламентарни избори. Погрешно е да се смята, че в трите проучени страни бързо ще се увеличи броят на ромите, заемащи високи изборни постове. По-скоро ромите биха имали най-голяма полза от възможността да се научат как се води ефективна изборителна кампания, като в същото време позволяват на хората “да ги видят” на изборите. Онова, което е важно на този етап, е ромите да започнат да гледат на себе си като на способни лидери и ценни партньори, от сътрудничеството с които правителството и политическите партии могат само да спечелят.

Медии. Сред роми и не роми съществува съгласие, че основната и жълтата преса допринасят за негативното стереотипизиране на ромите чрез поток от кампрометиращи публикации. Екипът на НДИ беше уведомен за съществуването на официална документация, която потвърждава откъслечните разкази за честото негативно стереотипизиране на ромската общност в медиите. От тази гледна точка екипът на НДИ препоръчва като част от Инициативата за ромско политическо участие да бъдат взети незабавни мерки за постигането на равновесие в представянето на ромското население в медиите. Нужен е новаторски и активен подход, който да съдържа поне следните характеристики:

- да упражнява контрол върху публикуваните материали, които представят ромите в лоша светлина;
- да осигурява на основните медии алтернативни източници на новини за ромската общност,
- да осигурява възможности за професионално обучение на млади роми, които да работят в редакциите на основните медии.

Екипът също така препоръчва чрез взаимни усилия, в които да се включат уважавани българи и международната общност, заемащите ръководни позиции в медиите и техните собственици да бъдат насърчени да сложат край на стереотипизирането на ромите, да намерят баланс в медийното представяне на ромската общност и да назначат квалифицирани журналисти от ромски произход в редакциите си. Всичко това трябва да бъде направено в името на националния интерес.

Програми за взаимопомощ и постигане на обща идентичност. Екипът на НДИ посети няколко ромски села и квартали, където ромското население живее в пълна мизерия. Нито едно от пътищата не е асфалтирано, достъпът до електричество и течаща вода е ограничен, а безработицата на практика достига 100%. Определени програми за взаимопомощ биха могли да подобрят условията на живот, също както и да засилят у общността чувството на гордост от нещо осъществено на практика. Може да се постигне съществено подобряване на предлаганите медицински услуги чрез програма (например организирана от ромска неправителствена организация), в рамките на която да бъдат наети лекари, които да имат сутрешни приемни часове в местната клиника веднъж месечно. Събиране на сметта, осигуряване на ремонти по домовете, професионално обучение, също както и други проекти, могат да се организират от самата ромска общност, в някои случаи без външна помощ. Екипът на НДИ

препоръчва формиращите се ромски политически и граждански лидери да бъдат обучени в организационни умения, които са необходими за разработването на подобни програми като един от възможните начини за изграждането на чувството за обща цел и идентичност в рамките на общността.

2. Дейности и ръководни принципи. Веднъж създадена и структурирана, Инициативата за ромско политическо участие трябва да се основава на следните принципи и приоритети:

- **Бъдете изчерпателни.** С оглед на предизвикателствата пред ромите експерти на НДИ препоръчва Инициативата за ромско политическо участие да бъде изчерпателна в целите, които си поставя, и внимателно да насочи усилията си към политическо организиране по места, стратегическо планиране, гражданско обучение, организиране на общността, застъпничество по важни въпроси, управление – всички тези сфери на дейност са добре познати на организации, които притежават необходимия опит в провеждането на обучения в зараждащите се демокрации, като например НДИ.
- **Мислете в дългосрочен план.** Ако предположим, че ще бъде постигнат напредък в определени времеви рамки, екипът на НДИ предлага Инициативата за ромско политическо участие да съществува най-малко 5 години. Този период е необходим, за да може разработването на програмата и провеждането на обученията да обхване предизборните кампании на едни местни и едни национални избори. Предвид нуждите на ромската общност от развитие в политическо и икономическо отношение и факта, че на практика ромите са били лишени от правото да бъдат обучавани от началото на демократичните процеси в България през 1989 г., периодът от 5 години е не просто разумен, но и необходим.
- **Поставете акцент върху младите и жените.** Представителите на по-младото поколение, на възраст под 40 години, като цяло са по-мотивирани и открити, по-слабо покварени от миналото и не до такава степен свързани с него. НДИ смята, че представителите на жизнеспособното по-младо поколение са онези, които биха могли да преориентират и увеличат политическото участие в страната и да го доведат до едно постоянно равнище.

В допълнение, българските жени от ромски произход се открояват като целева група, тъй като в едно предимно патриархално общество те са дискриминирани два пъти. Освен че са нравствено осъдени, пречките пред равноправното политическо участие на жените водят до пропиляване на способности. По време на проучванията си в трите страни екипът на НДИ откри, че ромските жени са сред най-талантливите активисти и ръководители. Трябва да се направи всичко възможно за включването на ромските жени в Инициативата за ромско политическо участие.

- **Изградете авторитет, основан на честност, сериозност и открита надпревара.** С оглед на фрагментацията, корумпиращата роля на семейните и финансови връзки, както и на невероятните равнища на недоверие, които характеризират ромската политика, Инициативата за ромско политическо

участие трябва да бъде основана на най-високите стандарти на професионализъм, прозрачност и равноправие. Набирането и подбора на участниците в обученията например би било от съществена важност за репутацията на програмата, възприемането ѝ от обществеността, както и за успеха ѝ. Екипът на НДИ препоръчва възможностите за обучение, както и процедурите за избор на участниците в тях, да бъдат обявени публично, отворени за всеки и предразполагащи открита конкуренция. Освен това екипът препоръчва независимите международни спонсори и организатори на тези обучения да изпълняват водеща роля в процеса на интервюиране и избиране на кандидатите.

- **Дайте приоритет на местното развитие и развитието в рамките на общността.** Съгласуваните усилия на местно равнище, насочени към осигуряване на основно обучение, свързано с политическото организиране и ръководство, ще въведат елемента на конкуренция, която пък от своя страна ще опровергае традиционните политически формули, оказали се неподходящи за нуждите на ромското население. Като цяло по-големите и по-малките градове – в сравнение с националната политическа арена – са идеалното място за иницирането на програми за продължително обучение и придобиване на организационни умения, разбира се при условие, че в тези градове процентът на ромското население е сравнително висок.

Въпреки че най-вероятно на тези места ще съществува кланова политическа йерархия, екипът на НДИ смята, че подобни структури са уязвими и че те ще се поддадат на инициативи, свързани с обучение, политическо развитие и организиране в рамките на общността. Когато се избират градовете за организиране на подобни обучения също така трябва да се потърсят места, където съществуват ромски медии, които не служат на определени интереси.

Екипът на НДИ смята, че най-дълготрайният принос и най-бързата възвращаемост на инвестициите, вложени в Инициативата за ромско политическо участие, ще бъде на ниво големи и средни градове. Предстоящите местни избори през октомври 2003 г. предлагат една ранна и обещаваща възможност да бъдат поставени на изпитание различни схващания, стратегии и планове. С оглед на недостатъчното време, възможността за провеждане обща национална кампания, която да цели избирането и подготовката на роми за общински съветници през октомври, не е реалистична. Всички усилия трябва да бъдат насочени към набирането на онези населени места, в които има висок процент роми, има изградена инфраструктура, и има съсредоточаване на ромско ръководство и организационен талант.

- **Подгответе се да управлявате.** Екипът на НДИ препоръчва увеличаването на ромското политическо участие да бъде дефинирано по-общо, а не просто като увеличаване на броя на гласоподавателите от ромски произход, ромските представители в парламента и общинските съвети. Веднъж избрани, ромските лидери трябва да бъдат подготвени да управляват ефективно. Ако те се провалят на новите си постове, това ще се отрази отрицателно на политическия напредък на ромите.

Поради тази причина екипът на НДИ препоръчва обучението на ромски лидери да бъде насочено в следните области: основи на управлението, законодателен процес, бюджетиране, провеждане на политика, усвояване на средства по програми за европейска интеграция, партньорства за икономическо развитие между частния и държавния сектор, водене на преговори, връзки с избирателите.

Екипът на НДИ също така препоръчва ромите да бъдат обучени в областта на разработване на обществени програми с помощта на университетите и българските институти за регионални и международни изследвания. Американското посолство също така би могло да спонсорира международни програми за обмен. По този начин ромски анализатори, политически и местни активисти ще имат възможността да се запознаят с адаптирани програми за местни партньорства между държавния и частния сектор, също както и с прилагането на нови решения в жилищната и образователната политика, които биха имали отношение към настоящото състояние на ромите.

- **Проявете здрав разум при набелязването на важни проблеми, изберете победителите и оповестете резултатите.** Има прекалено много сериозни проблеми, пред които е изправено ромското население и които биха могли да залегнат в политическата платформа на всеки един кандидат от ромски произход. Икономическите, жилищни, социални, образователни и здравни нужди на общността са потресаващи. Ниският световен и регионален икономически растеж обаче и оскъдните финансови средства, които може да отпусне българското правителство – все още възстановяващо се от двете поколения лошо комунистическо управление – са пречка за навлизането на средства отвън. С оглед на високите нива на недоверие и обезверяване сред ромската общност според екипа на НДИ не би трябвало да се представят прекалено амбициозни политически програми, които да доведат до нереалистични очаквания и да увеличат пропастта в доверието между ромските лидери и техните избиратели.

Тъй като настоящият доклад не е предназначен да разработи ромска политическа програма, понеже такава програма трябва да бъде разработена от самите роми, екипът на НДИ предлага следните наблюдения, които могат да бъдат взети предвид при подготовката на подобна програма:

Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество. Екипът на НДИ отбелязва с премерен оптимизъм, че се очаква значителна техническа подкрепа, възможности за обучение и финансови средства по програми на Европейския съюз като подкрепа за ромската Рамковата инициатива. Всички тези средства предоставят незаменима възможност за увеличаване на шансовете на ромите на широкия фронт. Разбираемо е, че и роми и не роми са песимистично настроени, тъй като смятат, че по-голямата част от споменатите средства ще бъдат, в най-добрия случай, усвоени неефективно, а в най-лошия, използвани за нечисти цели. Контролът върху правителственото финансиране на ромски инициативи би могъл да се превърне в основна задача на една или повече ромски граждански групи. Повече от ясно е, че разработването, въвеждането, и контролът върху механизмите, политиката, програмите, изпълнението и

постиженията на Рамковата програма трябва да се осъществява пряко от ромите. Препоръчително е споменатите дейности да залегнат в ромска политическа програма.

Реформа в изборителната система. Съществува голям потенциал за увеличаване на ромското представителство в националния парламент и евентуално в общинските съвети, ако бъдат направени някои реформи в изборителната система на страната. Приемането на смесена изборителна система е от съществено значение за увеличаване на ромското политическо участие. Подобна промяна би могла да доведе до увеличаване на присъствието на ромите на изборни постове, особено на местно ниво.

Програми за взаимопомощ, които създават стимули. Екипът от експерти на НДИ достигна до извода, че ситуацията, в която в момента се намира ромската общност, е подходяща за разработването и изпълнението на програми за взаимопомощ. Особено на местно равнище, подобни програми биха могли да спомогнат както за подобряването на условията на живот на ромите, така и за организирането им в политически контекст. Като се съгласява с твърдението, че традициите за взаимопомощ и услуги в рамките на общността не са развити в новите демокрации, екипът на НДИ предлага ромски неправителствени организации или лидери да въведат пробни пилотни програми с необходимата външна техническа подкрепа, за да разберат какъв интерес ще предизвикат подобни начинания и колко ефективни ще се окажат.

- **Възползвайте се от международната подкрепа и опит.** Непрекъснатата международна подкрепа и ангажимент от страна на правителството, международни институции и представители на третия сектор биха били от съществено значение за постигането на целите на тази програма на няколко равнища. Тази подкрепа би трябвало да бъде предоставяна в следната форма:
  - 1) Координирана *международна финансова подкрепа и ръководство* биха били от първа необходимост, за да се започне и доведе докрай начинанието, описано в настоящия доклад.
  - 2) Международно *обучение и опит* ще бъдат необходими, за да може програмата да бъде проведена успешно. Един от основните компоненти на обучението ще бъде участие на обучаваните в изборителни кампании в Европа, Канада или Съединените щати. В допълнение опитът на Словакия, Украйна, Сърбия и Република Хърватска в провеждането на кампании за повишаване на изборителната активност би бил полезен за ромските политически лидери и активисти.
  - 3) Продължителна *международна политическа, застъпническа и дипломатическа подкрепа* би била от съществено значение за прокарването на определени важни въпроси и програми, които биха могли да допринесат за постигане целите на настоящата програма.

- 4) НДИ препоръчва да бъде сформирана *Международна донорска комисия*, която да се състои от представители на онези международни правителства, институции и неправителствени организации, които имат желание да подкрепят финансово, технически, политически или по някакъв друг начин Инициативата за ромско политическо участие.

VI. Заключение

Много и сложни са препятствията, пред които е изправено ромското население в България. Активното и масово участие на ромите в политическия процес в страната с цел постигане на стратегическо представителство на общността е от съществено значение за разрешаването на техните проблеми. Подобно участие изисква първо и преди всичко по-подходяща политическа, социална и икономическа обстановка; подобно участие също така изисква обучение с цел придобиване на личностни умения, засилена политическа организация, също както и стратегии, които позволяват съществуването на пъстрота в политическите предпочитания на ромите, като в същото време насърчават колективните им интереси, неделими от статуса им на граждани.

Правителството на България, както и други правителства в региона, трябва да въведе стратегии за развитие на ромската общност по начин, който да доведе до смислена и измерима полза за самата общност в сферата на политическото представителство, икономическото развитие, социалната интеграция и защитата на правата на човека. Международните организации трябва да включат политическото участие сред ключовите цели, които трябва да бъдат поставени с цел разработване на стратегии за развитието на ромската общност, и след това да предоставят средствата и контрола, за да са сигурни, че се постига напредък. Основните политически партии трябва да погледнат на ромите като на свои избиратели, членове, кандидати, и евентуални лидери.

С оглед на дълбочината и сериозността на политическите, социални, и икономически пречки пред ромите в България НДИ смята, че трябва да бъде намерен национален, многостранен, и дългосрочен подход за насърчаване на пълноценното политическо участие на ромската общност. Препоръките в настоящия доклад са една първа стъпка, която ще позволи на ромите да вземат бъдещето на общността си в свои ръце с помощта на демократични средства.

Политическо участие на ромите в България

Приложение 1

Списък на проведените срещи

Правителство

Михаил Иванов, Национален съвет по етническите и демографски въпроси
Симеон Благоев, Министерство на културата
Кънчо Катранджийски, Министерство на труда и социалните грижи
Йосиф Нунев, Министерство на образованието и науката
Лъчезар Тошев, Председател на парламентарната комисия по правата на човека и вероизповеданията
Христо Николов, Областна управа, гр. София
Георги Миков, Областна управа, гр. София
Александър Крачолов, Областна управа, гр. Стара Загора

Политически партии

Александър Филипов, Парламентарна група на НДСВ
Тома Томов, парламентарна група на Коалиция “За България”

Неправителствени организации

Васил Чапразов, “Обединен ромски съюз”, Сливен
Петър Георгиев, Конфедерация на ромите “Европа” и бивш депутат от БСП
Михаил Георгиев, Романи Бахт
Емил Коен, Проект Права на човека
Димитър Георгиев, Проект Права на човека
Антон Карагъзов, Коалиция Столипиново
Стела Костова, Асоциация “Ромска младежка организация”
Георги Марков, Ромски образователен център
Добромир Милев, член на областната управа, Бюро за взаимопомощ, фондация Столипиново
Златко Младенов, Ромски обществен съвет “Купате”
Диана Нунева, Еделвайс
Донка Панайотова, Фондация ДРОМ
Петър Стефанов, Нов път
Николай Кирилов, Европейски ромски фонд – ПАКИВ
Бисерка Йотова, SEGA
Калинка Николаева, Фондация “Равен достъп”

Медии

Кремена Будинова, телевизионна водеща от ромски произход, телевизия 7 ДНИ
Данаил Данов, Център за развитие на медиите
Димитър Сотиров, Българска медийна коалиция

Присъстваха български и ромски експерти от следните организации: Проект Права на Човека, Български Хелзински Комитет, Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, Институт “Отворено общество”, SEGA, Studii Romani, Политическа академия, Ромски информационен проект, Фондация Ромски свят, Европейски ромски фонд – ПАКИВ, Фондация “Равен достъп”

Политическо участие на ромите в България

Приложение 2

Кратки биографични справки на участниците в екипа на НДИ

Майкъл Браун е независим политически консултант със седалище в Ричмънд, щата Вирджиния. Г-н Браун има значителен опит в организирането на кампании и провеждане на консултации и е експерт в областта на разработването на стратегии за кампании на кандидати от афро-американски произход. През 2003 Майкъл Браун участва в консултирането на кандидати за Камарата на делегатите и Щатския сенат на Вирджиния. През периода 1979-1985 г. г-н Браун заема поста на заместник директор на Националната асоциация за напредък на цветнокожите хора. По време на своя мандат той организира кампании за регистриране на гласоподаватели, както и семинари по политическа организация. През периода 1980–1983 г. Майкъл Браун изпълнява функциите на координатор на щата Вирджиния за Парламентарната група на афро-американците в Конгреса, а през 1984 г. е част от юридическия екип при повторното преброяване на гласовете по време на президентските избори в САЩ през 2000 г. Като секретар на Държавната изборителна комисия в щата Вирджиния, г-н Браун създава нови ръководства за организатори на изборите и членове на изборителни комисии.

Джеймс Дентън е независим консултант по международни търговски, обществени и междуправителствени отношения и е експерт в областта на заздравяването на връзките между правителствата, неправителствения сектор и бизнеса в страните от бившия Източен блок и техните партньори от САЩ. От 1985 г. г-н Дентън изпълнява водеща роля в разработването на програми, спонсорирани от САЩ, насочени към укрепването на демократичните и пазарни реформи в Латинска Америка, Централна и Източна Европа и бившия Съветски Съюз. През периода 1997-2001 г. Джеймс Дентън заема поста изпълнителен директор на Freedom House – неправителствена организация със седалище във Вашингтон, която работи за утвърждаването на политическата и икономическа свобода по целия свят. Г-н Дентън пътува често до Източна Европа, Централна Америка и голяма част от бившия Съветски Съюз, където е създал и спонсорирал програми за обучение и подкрепа на хиляди млади лидери в областта на политиката, медиите, бизнеса и неправителствения сектор. Джеймс Дентън е член на различни международни организации, между които е Съветът по международни отношения.

Майкъл Фарнуърт е директор на НДИ за България от месец април 2002 г. Г-н Фарнуърт е заемал множество високи изборни постове на общинско и провинциално ниво в Канада. През периода 1997-2001 г. той е бил министър на четири министерства в Британска Колумбия. Освен опита си в областта на законодателството, Майкъл Фарнуърт има широки познания в сферата на организирането на кампании и структурата на политическите партии, тъй като е участвал в няколко кампании както на местно, така и на национално ниво, като доброволец, организатор, представител на политическа партия, кандидат, и министър от правителството. Г-н Фарнуърт е пътувал много в и извън Северна Америка като е заемал различни постове.

Румян Русинов е директор на Ромска програма на Институт “Отворено общество”, Будапеща. Той е иницирал множество програми за десегрегирани на училищата в България, Словакия и Унгария. Като директор на програма за Контрол и застъпничество на Проект Права на човека (1997-200), г-н Русинов взема участие в съставянето на Програмата за равнопоставено участие на ромите в обществения живот на България – първият документ, който очертава стратегическите мерки, които трябва да бъдат взети от българското правителство, за да бъде постигнат равен статус и да бъде премахната дискриминацията на ромското малцинство. Румян Русинов също така е бил координатор на национална медийна кампания, насочена към създаването на положителен образ на ромите. Г-н Русинов има магистърска диплома по икономика от Софийския университет.

Севдалина Войнова е програмен директор на НДИ в България. Тя взе участие в проучвателната мисия като представител на НДИ и като преводач на външни срещи. Тя също така събра допълнителни материали за ромите в България, които бяха предоставени на екипа от експерти.

Тони Ташев е 30-годишен адвокат от Видин, който преди е работил за Проект Права на човека в България. Г-н Ташев взе участие в проучвателната мисия като местен експерт по ромските въпроси като предоставяше на делегацията информация за местната обстановка преди и след всяка среща.

Лица Пищалова, представител на местния екип на НДИ, взе участие в проучвателната мисия като преводач на експертната делегация.